

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉZISEK

„SZENTELÉSI TURIZMUS” A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN?

MAGYAR(ORSZÁGI) EGYHÁZIAK PROMÓCIÓJA

A RÓMAI KÚRIÁBAN (1426–1523)

FEDELES TAMÁS

PÉCS, 2020

I. AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI, TUDOMÁNYTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Az Örök Várost felkeresők között időről időre feltűntek azok az önállóan, illetőleg kisebb-nagyobb csoportokban érkezők, akik a Római Kúriában kívánták felvenni az egyházi rend egyes fokozatait, továbbá promóciójukkal kapcsolatos ügyeiket kívánták kedvezően elintézni. A római szentelési turizmus (*turismo delle ordinazioni*) – ahogy a nemzetközi szakirodalom találóan elnevezte a jelenséget – különösen a 15. századtól, közelebbről a konstanzi zsinat lezárását (1418) követően öltött nagyobb méreteket. Mindezzel kapcsolatban természetesen számos kérdés vetődik fel: Kik és miért vállalkoztak a hosszú útra? Milyen előfeltételeket támasztottak a szentelendő egyháziakkal szemben? Melyek voltak a római szentelési procedura egyes elemei? Az egyházi társadalom mely rétegeit találjuk a Kúriában szenteltettek között? A Rómába érkező klerikusok között milyen arányban találunk magyar javadalmasokat? A Kárpát-medence egyes területeiről milyen megoszlásban érkeztek szentelendők a pápai udvarba? A Rómától való távolság mennyiben befolyásolta az utazási kedvet? Az országos és nemzetközi politikai események hatással voltak-e az utazásokra? Kimutathatók-e összefüggések a szentelési turizmus és a hitújítás között? Értekezésemben az említett és a jelenséggel kapcsolatos további problémákra igyekeztem választ találni nemzetközi kontextusba ágyazottan.

Munkám bevezető fejezetében, a kérdés exponálását követően a téma forrásaival, valamint a vizsgálat módszereivel kapcsolatos legfontosabb kérdéseket érintettem. A kutatástörténeti áttekintést óhatatlanul szükségesnek véltem, hiszen az elmúlt másfél évtizedben napvilágot látott külhoni publikációk egyértelműen jelzik a téma relevanciáját, amelyhez jelen feldolgozás révén immár a magyar kutatás is szervesen illeszkedik.

Mínthogy a kérdéskör korábban nem keltette fel különösképpen a magyar történészek figyelmét, elengedhetetlennek tartottam a klerikusszentelésekkel kapcsolatos alapvető ismeretek összefoglalását. A *Szent Rendek* (I.) fejezetben elsőként az egyházi rend szentségének kialakulását, az egyes grádusok (pl. *acolitatus*, *subdiaconatus*, *presbiteratus*) történeti fejlődését tekintettem át főbb vonalakban. A jelöltek kvalitására vonatkozó általános rendelkezések, majd a promóciók kánonjog által előírt helyének és idejének ismertetését követően a pápák és a zsinatok kúriai szentelésekkel kapcsolatos legfontosabb elképzeléseit, (reform)intézkedéseit mutattam be. A *Kúriai szentelések mechanizmusa* (II.) címet viselő fejezetben négy hivatal, a Kancellária, a Penitenciária, a Kamara, valamint a római Vikáriátus szerepére koncentrálna vázoltam fel a procedura legfontosabb elemeit.

Az általános áttekintést követően a makroszintet érintve vettem górcső alá *Az Apostoli Kamara és a Római Vikáriátus magyar ügyfeleit* (III.), elsőként a magyar klerikusok számára, s az egyes pápák alatt felszentelték időbeli megoszlására helyezve a hangsúlyt. Fontosnak tartottam a származási és a szolgálati helyek azonosítását és egyházmegyék szerinti térképes ábrázolását, ugyanis ezek megoszlását elemezve nyílt lehetőség az adatok korábbi demográfiai kutatási eredményekkel történő összevetésre, azok esetleges árnyalására. Szükségesnek tartottam egy *Kitérő* közbeiktatását, amelyben a forrásokban található kárpát-medencei helynevek azonosításának nehézségeire, s az ezekből adódó téves település meghatározás veszélyeire hívtam fel a figyelmet.

A szentelést megelőzően a magyar kandidálókat is kötelező vizsgálatnak vetették alá, amelynek részleteit a *Kamarai Vizsgálatok* (IV.) részben mutattam be. A vizsgálatot ehelyütt – a nemzetközi analógiák figyelembe vétele mellett – kiterjesztem a Kancellária (Datária) és a Penitenciária forrásanyagára is, hiszen a különböző szentelési akadályok, így – egyebek mellett – a törvénytelen származás, különböző testi hibák, szabálytalan állapot (*irregularitas*) alóli felmentés érdekében e hivatalokhoz kellett a

kandidálóknak folyamodványt benyújtaniuk. Részletes analízis alá vettem a jelöltek felkészültségével szemben támasztott követelményeket, valamint áttekintettem a (*sub-diaconatussal* kezdődő) magasabb egyházi rendek felvételére készülők számára kötelezően előírt, a megélhetésüket biztosító egyházi javadalmak típusait.

Az ötödik tartalmi egységben a magyar klerikusok kúriai promóciójának részleteit vizsgáltam. Mindenekelőtt a szentelések időpontjára vonatkozó adatokat összegeztem, hiszen az előírt évi hat rögzített időponton kívül (*extra tempora a iure statuta*) is lehetőség nyílt a kisebb-nagyobb ordók felvételére. Természetesen az egyes ordinációknak helyet adó templomok, kápolnák, valamint a szentelést végző főpapok személye sem került el figyelmemet. Ugyancsak megvizsgáltam, az egyházi rend magyarok által felvett különböző grádusainak főbb jellemzőit, valamint röviden kitértem a szentelendők római mindennapjaira is.

A *Miért Róma?* című (VI.) fejezetben azon meglehetősen összetett, azonban sok esetben sajnos forrásokkal közvetlenül alá nem támasztható motivációs tényezők rekonstruálására tettem kísérletet, amelyek a magyar klerikusok római szentelési turizmusára kínálhatnak magyarázatot.

A *kúriai szentelések és a hitújítás* címet viselő (VII.) részben – egyfajta kitekin-tésként – a pápaság kúriai promóciókra vonatkozó, a 16. század első évtizedeiben egyre hangsúlyosabbá váló reformtörekvéseit, valamint a lutheri reformáció első éveinek szentelési tendenciáit tekintettem át vázlatosan.

Munkámat végül a feldolgozás legfontosabb eredményeinek összegzését tartalmazó fejezet zárja. A monografikus részt a forrásokat és a feldolgozásokat tartalmazó *Bibliográfia* követi. Az *Adattárban* kaptak helyet az elemzés alapjául szolgáló, a magyarok kúriai szenteléseire vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazó táblázatok (I–VI.), ugyancsak itt helyeztem el a promóciókat végző ordináriusok adattárát (VII.), valamint a válogatott forrásokat is.

A magyarok késő középkori tömeges római ordinációjára első alkalommal LUKCSICS PÁL figyelte fel, aki 1928-ban *Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban* címmel publikált tanulmányt a Turul folyóiratban. Dolgozatában több lehetséges indítékot is megfogalmazott (pl. a hazai főpapok más irányú elfoglaltságát, a korabeli papszentelések túlszabályozását, a római zarándoklatot), azonban munkája mégis „mindössze” problémafelvetőnek tekinthető, amelyet maga a szerző is megfogalmazott a további kutatások szükségességére utalva. A hazai szerzők közül TÓTH PÉTER is érzékelte a jelenséget. Ő *Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfiájához* című munkájában (2010) a középkori templomok, kápolnák és oltárok kapcsán emelte ki a kúriai promóció jelenségét, anélkül azonban, hogy a motivációs tényezőkre érdemben reflektált volna. ERDÉLYI GABRIELLA volt az első a magyar szerzők közül, aki megkísérelt érdemi választ adni e kérdésre. *Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban* címmel 2011-ben napvilágot látott kötetében (amely 2018-ban *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe /1450–1550/* címmel is napvilágot látott) az Apostoli Penitenciária forrásanyagát vizsgálva azt a hipotézist fogalmazta meg, hogy a késő középkori Magyarországon kimutatható javadalom nélküli egyháziak jelentős hányada Rómában szenteltette magát pappá. Következésképpen ez állhatott elsősorban a magyar klerikusok Rómába özönlésének hátterében. Legutóbb LAKATOS BÁLINT foglalkozott érdemben e kérdéskörrel. A *VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények* közreadásának bevezető tanulmányában (2018) az általa vizsgált klerikusok kúriai szentelésének egyik lehetséges magyarázataként felvetette, hogy mivel származási és szolgálati helyük különböző egyházmegyék területén helyezkedett el, az illetékes ordináriustól kellett volna szentelési engedélyt kérniük, ami nem feltétlenül volt problémamentes. Rómában történő promóciójukkal, „ügyük kúriai elintézésével viszont ki

tudták kerülni a kánonjogi akadályt és esetleges rendezetlen hazai helyzetüket”. Kétségtelen tény, hogy az említett szerzők által használt forrásanyag, jelesül a *Cancellaria Apostolica*, valamint a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* hivatalaihoz benyújtott szupplikációk vizsgálata alapvető fontosságú a kúriai szentelések elemzése kapcsán. Mindazonáltal a témakör mélyreható elemzéséhez elengedhetetlen a tényleges ordinációkat tartalmazó források, mindenekelőtt a jelenleg a Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött, kúriai promóciókat dokumentáló *Libri formatarum* sorozat magyar vonatkozású bejegyzéseinek felhasználása, amely korábban nem keltette fel különösképpen a magyar kutatók figyelmét.

Ezzel szemben a nemzetközi historiográfia már a 19. század végén felismerte e regisztersorozat egyedülálló jelentőségét, s főként az utóbbi évtizedben több modern szemléletű feldolgozás is készült e témakörben. A külföldi klerikusok kúriai szentelésének kutatása terén mindenekelőtt ANDREAS REHBERG kétezres évek elején (2005, 2007) megjelent tanulmányai hatottak inspiratív módon. Ő arra hívta fel a figyelmet, hogy a *Libri formatarum* mellett a római Vikáriátus fennmaradt dokumentumainak vizsgálata is fontos, tekintettel arra, hogy a 16. század elejétől az általános szenteléseket csak az utóbbi hivatal szervezésében végezték. REHBERG a kúriai szentelésekre érkező külföldiek arányainak vizsgálata szempontjából meghatározó körülménynek tekintette a földrajzi távolságot, illetve az adott régió gazdasági potenciálját, s e vonatkozásban az angolok és skótok mellett éppen a magyarokat említette. A kúriai klerikusszentelések legátfogóbb feldolgozását egy finn szerzőpáros, KIRSI SALONEN és JUSSI HANSKA készítette el az *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471* címen megjelent, immár két kiadást megélt kötetben (2013, 2016). A szerzők végeredményben arra a megállapításra jutottak, miszerint az a közkeletű sztereotípiája, amely szerint a pápai Kúria hanyagsága alapvető szerepet játszott volna a késő középkori papság alulképzettségében, egyáltalán nem tartható. A Penitenciária hivatala szigorúan ellenőrizte a klerikusok elméleti felkészültségét, kizárólag olyan szentelési akadályok alól adott ki felmentést, amelyek nem érintették az illető képzettségének minőségét. A *Libri formatarum* sorozat kötetei pedig arról tanúskodnak, hogy a kúriai szentelések egyáltalán nem árasztották el a részegyházakat képzetlen és alkalmatlan papsággal.

A kelet-közép-európai régió medievistái közül elsősorban a cseh kutatók foglalkoztak a kúriai klerikusszentelések kérdésével. ALEŠ POŘÍZKA a cseh korona területéről érkező klerikusok 1420 és 1447 közötti kúriai promócióját tette vizsgálat tárgyává (2002), míg a nemrégiben elhunyt ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ egy általános áttekintést készített a vatikáni regisztersorozatról (2006), majd néhány éve (2014) egy kötetbe rendezve tette közzé a *Libri formatarum* cseh vonatkozású adatait (1447–1521). 2014 őszén, a *Monumenta Vaticana Slovaciae* sorozat negyedik kötetében tette közzé VLADIMÍR RÁBIK a *Libri formatarum* köteteinek a mai Szlovákia területére, így az esztergomi és az egri egyházmegyék egy részére, valamint a nyitrai püspökségre vonatkozó bejegyzéseit. A forráskiadvány szerkesztője azonban az adatok elemzésére nem vállalkozott, jóllehet egy önálló tanulmányt is szentelt e kérdéskörnek (2015). Jelenleg a lengyel vonatkozású anyag feldolgozásán MAREK DANIEL KOWALSKI dolgozik, s első kutatási eredményei a közeljövőben fognak napvilágot látni.

Ezek alapján tehát a magyarok késő középkori kúriai szentelésének feldolgozása a jelenlegi nemzetközi kutatásokhoz szerevesen illeszkedő programnak tekinthető, amelyet jelen disszertációban igyekeztem teljességre törekvően elemezni.

II. FORRÁSOK ÉS MÓDSZEREK

Az egyházi társadalom vizsgálata során egyáltalán nem elhanyagolható szempont, hogy annak egyes tagjai az egyházi rend fokozatai közül melyik grádust, mikor és hol vették fel. Mindössze néhány középkori magyar főpap esetében ismert a szentelésükkel kapcsolatos egy-egy részlet. Ezek alapján pedig joggal merül fel a kérdés: az egyházi társadalom középrétegét alkotó kanonokok, a városi és a mezővárosi plébánosok, valamint az alsópapság tagja, az általában a névtelenség homályában megbújó vidéki plébánosok, káplánok, kápolna- és oltárigazgatók tömege esetében mindez egyáltalán vizsgálható-e? S amennyiben igen, milyen jellegű források foghatók vallatóra a téma kapcsán? A *Hungaricana* portál levéltári adatbázisának segítségével végzett „szondázó” vizsgálat eredményeként mindössze 32 klerikus szentelését dokumentáló oklevelet találtam. Minden valószínűség szerint további kutatással e számot valamelyest növelni lehetne, azonban az arányok számottevően bizonyosan nem változnának, mivel a 15. század végén óvatos becslések alapján is legkevesebb 12 000 fő tartozhatott a klérushoz, döntően a plébániai papság soraiba. E jelenségre – a középkori magyar oklevelés anyag pusztulásán kívül – elsősorban az okmányok jellege adhat magyarázatot. A szentelési dokumentumok ugyanis magától értetődő módon személyes iratok voltak, s ebből következőleg csak az oklevélnyerők számára voltak fontosak. Éppen ezért halálukat követően értéktelenné váltak, így megőrzésükre sem fordítottak különösebb figyelmet. Tulajdonképpen ez nem is meglepő, hiszen mind a családok, mind pedig az egyes intézmények számára a birtokokra vonatkozó jogbiztosító diplomák megőrzése volt a legfontosabb. A külföldi eredetű, köztük a *Curia Romana* központi hivatalaiban készült hasonló jellegű dokumentumokat sem tartották a hazaiaknál nagyobb becsben. Mindezt kellően szemlélteti, hogy – ismereteim szerint – mindössze három, Rómában kelt eredeti, magyar vonatkozású szentelési nyugta maradt fent, noha a vizsgált korokban dokumentáltan több száz magyar származású, illetve magyar egyházi javadalommal rendelkező klerikus vette fel az egyházi rendek különböző fokozatait a Római Kúriában.

Az eddig elmondottak tükrében tehát kétségtelen, hogy a középkori magyar klerikusszentelések szisztematikus vizsgálatához a sporadikus hazai forrásanyag finoman fogalmazva sem biztosít kellő bázist, a Római Kúriában történő promóciók gyakorlatára vonatkozóan pedig mindössze a jelenség tényét jelző néhány hazai dokumentum utal. Minthogy a kúriai szentelések a 15. századtól kezdve tömegessé váltak, joggal várható, hogy a hatalmas vatikáni forrásanyagban e jelenségnek is kézzelfogható nyoma maradt, s így a magyar klerikusok római szenteléseiről is értékes információkra bukkanhatunk. Amint a téma fentebb említett forrásadottságaiból következik, a késő középkori magyar klerikusok promóciós ügyei a Vatikánban fellelhető kérvények bevonása nélkül érdemben nem vizsgálhatók, hiszen az eddig felszínre került bejegyzések nagyságrendileg messze felülmúlják a magyar eredetű források kínálta lehetőséget. Ugyanakkor az *Archivio Apostolico Vaticano*-ban egy olyan homogén iratsorozatot is őriznek, amely nem pusztán a promóciók előkészületeire, azaz a folyamodványokban megfogalmazott kérésekre vonatkozó adatokat tartalmaz, hanem a ténylegesen megtörtént szenteléseket is dokumentálja, s így a kérdéskör elsődleges forrásbázisának tekinthető. A kúriai klerikusszentelések kizárólag az Apostoli Kamara hatáskörébe tartoztak egészen a 15. század végéig, következésképpen e központi szervet vezető kamarás ellenőrzése alatt állt a teljes római szentelési eljárás. V. Márton pápa (1417–1431) kúriai reformjaihoz illeszkedően az ordinációkra vonatkozó alapvető információkat a *Camera Apostolica* egy önálló regisztersorozatában, a *Libri formatarum* kötetekben rögzítették 1425-től kezdődően 1524-ig bezárólag.

Az ominózus regisztersorozat vizsgálata megkerülhetetlen a késő középkori magyar klérusra irányuló kutatások során, ugyanis a volumenekben található mintegy ezer vonatkozó bejegyzésben szereplő személyek a magyar forrásokból – a csekély-számú kivételtől eltekintve – egyáltalán nem ismertek, így e kollekció unikális jellege megkérdőjelezhetetlen. Mindazonáltal a késő középkori magyar egyházi társadalom egyes tagjaira vonatkozó információk bővülésén túl, az egyházi topográfia, valamint a patrocíniumok terén is számos új adattal egészíti ki korábbi ismereteinket az Apostoli Kamara szóban forgó iratsorozata. Úgy vélem tehát, hogy az említett forráskorpusz vizsgálata egyrészt a magyar medievisztika számára releváns és időszerű, másrészt pedig a nemzetközi historiográfia számára is fontos, új ismereteket közvetít, így illeszkedik a 21. századi kutatási trendekhez. Munkám időhatárainak kijelölését is az e kötetekben található magyar bejegyzésekhez igazítottam, amelyek egyúttal jelen mű gerincét is alkotják.

Ugyancsak az elsődleges források körébe tartoznak a pápa Róma püspökeként ki-nevezett általános helynökének joghatósága alá tartozó szentelésekről fennmaradt másolati könyvek. A 16. század elejétől ugyanis az Örök Városban történő szentelésekben egyre fontosabb szerepet játszott a római *vicarius in spiritualibus in Urbe*. Mindennek következtében 1501-től kezdődően a *Libri Formatarum* kötetei egyáltalán nem tartalmaznak csoportos szentelésekre (*ordinationes/ordines generales*) vonatkozó információkat. Ezeket, a további adatokkal kiegészítve egyrészt a Római Állami Levéltárban található *Tribunale del Vicariato* 335. (1507–1521), valamint a Vikáriátus archívumában található *Ordinazioni Sacerdotali* első kötete (1501–1524) őrzi. Ami a Helynökség keretei között lefolyt szenteléseket illeti, a nemzetközi folyamatoktól eltérően meglehetősen kevés, csupán hat magyar vonatkozású bejegyzést tartalmaznak a korunkra maradt kötetek.

A szintén az Apostoli Kamara fondjába tartozó *Diversa Cameralia* széria meglehetősen vegyes összetételű iratanyagát is meg kell említeni. Az 1399 és 1526 közötti időszakot magába foglaló 83 volumen számos klerikusszenteléssel kapcsolatos adatot tartalmaz, ezek közül azonban mindössze egy magyar vonatkozású bejegyzést találunk. Szintén felhasználtam három, *in partibus* korunkra maradt szentelési bizonyítványt is.

A késő középkori magyar klérus tagjainak kúriai promóciójára vonatkozó elsődleges forrásanyag tehát döntően a Vatikáni Apostoli Levéltárban található, amely alapvetően meghatározta a kutatás menetét. A feltáró munka első fázisát 2016 májusában és júniusában végeztem el, amikor a *Libri formatarum* köteteinek magyar vonatkozású legfontosabb adatait (név, egyházmegye, egyházi ordó fokozatai, szentelés helye és ideje, ordinátor) kigyűjtöttem, s egy excel adatbázisba rendeztem. Eközben megkezdtem a nemzetközi szakirodalom összegyűjtését és feldolgozását is, ugyanis a magyar historiográfia nem nyújtott megfelelő kiindulópontot a kérdéskörrel kapcsolatban. 2017 októbere és novembere tekinthető a forrásfeltáró munka legintenzívebb szakaszának, ugyanis ekkor készítettem el a vatikáni regisztersorozat magyar bejegyzéseinek *in extenso* átiratait. Munkám során a vatikáni levéltár mellett a római Vikáriátus gyűjteményében (*Archivio Storico Diocesano*, *Archivio del Vicariato*), a Római Állami Levéltárban (*Archivio di Stato di Roma*), valamint a Penitenciária archívumában (*Archivio della Penitenzieria Apostolica*) is kutatásokat folytattam.

A feldolgozás alapját képző okmánytár összeállítása kulcsfontosságú feladat volt. A szövegek átírását követően a filológiai jegyzetek elkészítéséhez fogtam hozzá 2018 nyarán, amellyel párhuzamosan az egyes bejegyzéseket rövid, magyar nyelvű regesztákkal láttam el. Minthogy egy-egy személyre vonatkozóan több bejegyzés is található a *Libri formatarum* kötetekben, továbbá az 1–2., valamint a 8–9. volumenek átfedéseket is tartalmaznak, elkészítettem az alapvető adatokat tartalmazó összefoglaló táblázatot (Függelék I/A.).

A következő munkafázist az okmánytár tartalmi jegyzetapparátusának összeállítása jelentette. E folyamat során a legnagyobb kihívást kétségkívül a kamarai jegyzők tollán számos esetben felismerhetetlenné torzult magyar településnevek azonosítása jelentette. A klerikusok származási és szolgálati helyének pontos azonosítása sok esetben sajnos minden erőfeszítem ellenére sem volt elvégezhető teljes biztonsággal. Az egyértelműen azonosítható helységek meghatározásával párhuzamosan került sor az egyházmegyes térképek tervezésére, majd kartográfiai kivitelezésére. Végezetül pedig a forrásokban előforduló kamarásokra, a szenteléseket végző püspökökre, a kamarai jegyzőkre vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazó jegyzetek összeállítására került sor. Ezzel párhuzamosan vette kezdetét a tulajdonképpeni feldolgozó, elemző munka, amely során a feltárt forrásokra és korábbi részeredményeimre építve, a nemzetközi kutatások nyomán ismertté vált kontextusba illesztve fogalmaztam meg a késő középkori magyar klerikusok kúriai szentelésével kapcsolatos megállapításaimat.

III. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB EREDMÉNYEI

1426 és 1523 között a Kárpát-medence területéről összesen 793 személy fordult promócióval kapcsolatos ügyekben az Apostoli Kamara és a Vikáriátus hivatalaihoz. A magyarok mellett 11, a Magyar Királyság területén javadalommal rendelkező külföldi klerikus is feltűnt a kúriai szenteléseken. 787 fő a Kamara, míg a fennmaradó hat személy a római Helynökség szolgáltatásait vette igénybe. A *Camera Apostolica* ügyfelei közül 783 személy nevét találjuk a *Libri formatarum* köteteiben. Mivel 50 magyar klerikus számára csupán szentelési engedélyt (*littera dimissoria*) állítottak ki, összesen 743-an vettek részt ténylegesen kúriai promóciókon. A valóságban ennél bizonyosan több magyar klerikust szentelhettek a Római Kúriában, azonban a forráspusztulás következtében ezt mindössze valószínűsíthetjük.

A kúriai promóciókon felbukkanó klerikusok egyénileg, illetőleg csoportokban egyaránt részt vehettek a szertartásokon. A magyarok döntő többsége kisebb-nagyobb társaságokban vágott neki az itáliai utazásnak. Általános jelenségnek számított ugyanis, hogy az azonos nemzetek tagjait, többedmagukkal szentelték fel, s ez alapján azt is feltételezhetjük, hogy az azonos, valamint a szomszédos egyházmegyéből útra kelők igyekeztek összehangolni római útjukat, hiszen a közös utazás nagyobb biztonságot nyújtott. A csoportosan benyújtott promóciós folyamodványok ugyancsak az előre megtervezett utazásra engednek következtetni. A legtöbb magyar kúriai szentelésére 1496. március 19-én került sor, amikor összesen 53 fő vette fel a kisebb-nagyobb egyházi rendeket. Ismertek további promóciós napok, amikor a kárpát-medencei klerikusok létszáma meghaladta a 30–40 főt. 1488 áprilisa és 1498 márciusa között, valamint 1523 márciusában összesen 295 magyar promóciójára került sor Rómában, amely a teljes korszakra vetítve a magyar klerikusok közel 40%-át teszi ki. E csoportos szentelések egyik – ámde korántsem elégséges – magyarázata az lehet, hogy – 1523 kivételével – valamennyi alkalommal általános szentelést tartottak, amelyek időpontjai Európa-szerte ismertek voltak.

A 14 magyar egyházmegye közül összesen 12 neve szerepel a promóciókat dokumentáló forrásokban, amely négy, területtel már nem rendelkező korábbi missziós püspökséggel (*episcopatus in partibus infidelium*) egészült ki. Feltűnő azonban, hogy a két déli, egyúttal legszegényebb püspökség, a boszniai és a szerémi területéről egyáltalán nem érkeztek szentelendők a *Curia Romanába*. E jelenség hátterében valószínűleg a régiót sújtó folyamatos oszmán betörések okozta településpusztulást, s ezzel összefüggésben a nagyobb arányú népességsökkenést sejthetjük. Az egyházmegyék közötti

megoszlást tekintve Esztergom (22%), Eger (19%), valamint Erdély és Zágráb (15–15%) dominanciája egyértelmű, ezeket követi Veszprém (6%) és Pécs (5%). Szinte megegyező arányban érkeztek klerikusok a győri és a váradi (4%), míg ennél némileg kevesebben a kalocsa-bácsi és a váci (3%) *diocesis*ek területéről, míg a csanádi és a nyitrai (1–1%) egyházmegyék részesülése a legcsekélyebb. A korábbi nemzetközi és hazai kutatások egyaránt kimutatták, hogy a részegyházak klerikusainak római reprezentált-sága több összetevő együttes hatásának eredménye. Mindebben szerepet játszottak az adott régió demográfiai és gazdasági viszonyai, az ezekből következő társadalmi és urbanizációs összefüggések, továbbá az adott terület és a pápai udvar közötti kapcsolati hálók szövetének sűrűsége. Ugyanakkor azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az egyes régiók gazdasági és egyházi viszonyai, kiváltképp a rendelkezésre álló javadalmak száma ugyancsak jelentős befolyással voltak minderre. Nyilvánvalóan további tényezők is meghatározóak lehettek a kúriai szentelésre induló magyar klerikusok területi megoszlásában. Ezek között azonban nem játszott szerepet az egyes egyházmegyék Rómától való távolsága. Zágráb esetében még e körülménnyel indokolhatnánk a 15%-os részesedést, azonban az erdélyi, az egri és az esztergomi klerikusok aránya, éppen az ellenkezőjére utal. Esztergom esetében ráadásul az egyházmegye joghatósága alá tartozó erdélyi Szászföld tovább árnyalja a képet. Ugyanakkor a Rómához kétségkívül közelebb fekvő dunántúli egyházmegyék, így a pécsi, a veszprémi és a győri együttesen mindössze 15%-kal képviseltetik magukat.

Klerikusaink közül 377 fő esetében határozható meg a származási hely típusa, amely 47,5%-os aránynak felel meg. 30 személy tekinthető városi (8%), 126 fő mezővárosi (33,4%), míg 221 illető (58,6%) falusi eredetűnek. A szolgálati helyek településtípusai 420 fő esetében ismertek (53%), amelyek megoszlása a következő: *civitas* 31 fő (7,3%), *oppidum* 134 fő (32%), *villa* 254 fő (60,5%). Az ismert származási és a szolgálati helyek többségét tehát a falvak alkották, majd a mezővárosok, végül pedig a *civitas*ok következtek. Mindez pedig hozzávetőlegesen reprezentálja a korabeli Magyar Királyság településhálózatának belső arányait. Az azonosított és térképen ábrázolt települések alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Kárpát-medence szinte valamennyi földrajzi régiója feltűnt a korszak kúriai szenteléseinek kapcsán.

Az elemzés eredményei szerint a jelentősebb bel- és külpolitikai események, kiváltképp a háborúk, valamint a kisebb-nagyobb járványok egyaránt befolyással lehetnek az Itáliába indulók utazási kedvére. Magától értetődően például az 1440-es évek belpolitikai válsága (kettős királyválasztás, polgárháború), valamint a fokozódó török veszély nem kedvezett a magyar klerikusok itáliai utazásainak. Az 1440 és 1449 közötti évtizedben mindössze 16 magyar személy nevét találjuk a *Libri formatarum* bejegyzései között. Ám, ha közelebbről szemügyre vesszük az adatokat, a kép már jóval árnyaltabbá válik, ugyanis közülük mindössze egyetlen klerikus személyes jelenléte igazolható minden kétséget kizáróan. A fennmaradó 15 fő számára egyaránt egy-egy szentelési engedélyt állítottak ki, amely egyáltalán nem feltételezett személyes jelenlétet. Hasonlóképpen negatív hatással voltak a Rómába igyekvőkre a Mátyás király halálát (1490) követően kitört trónharcok, valamint VIII. Károly és XII. Lajos francia uralkodók itáliai hadjáratai. Hunyadi Mátyás regnálásának utolsó éveiben számottevő növekedést tapasztalunk a magyarok kúriai promóciói terén. Az adatok alapján azt láthatjuk, hogy az 1487-től érzékelhető számbeli gyarapodás a következő két esztendőben érte el a tetőpontot, amely 1488-ban 50 (6,7%), a következő évben pedig 51 személyt (6,9%) jelentett. Vélhetőleg e folyamat hátterében Mátyás király osztrák hadjáratainak lezárulását (Bécs és Bécsújhely elfoglalása), valamint a déli végeken az 1483-as magyar–török békekötést követően kialakult nyugodtabb időszakot gyaníthatjuk. A korábbi és a későbbi időszakban sem látott magyar szentelési turizmus során 1495-ből 77 (10,4%), 1496-ból 86 (11,6%), 1497-ből 78 (10,5%), 1498-ból pedig 47 (6,3%) magyar

javadalmas neve ismert. E négy esztendő folyamán a Kúriában felszentelt 288 fő a magyarok összlétszámának közel 40%-át alkotta! Véleményem szerint e jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy az 1490-es évek közepére sikerült II. Ulászló királynak hatalmát megszilárdítania, amely bel- és külpolitikai téren egyaránt békés viszonyokat teremtett. A háborús megpróbáltatásokkal terhelt, válságos éveket követően immár minden külső akadály elhárult a római utazás elől, s e körülmény bizonyosan jelentős motivációs tényező lehetett. Érdekes módon a lutheri reformáció kibontakozása nem befolyásolta az utazási kedvet, 1523-ban ugyanis 57 magyar klerikus promóciójára került sor az Örök Városban, amely a teljes vizsgált időszak tekintetében a negyedik legmagasabb értéket jelenti. A következő év első három hónapjában pedig minden korábbinál nagyobb magyar dömpingre került sor, ugyanis összesen 126 fő kért és kapott kúriai szentelési engedélyt a Kancellárián. E két év értékei arra hívják fel a figyelmet, hogy a hitújítás első fázisának kezdeti éveiben fokozott érdeklődés mutatkozott a magyar klerikusok részéről a római promóció lehetősége iránt. Mindez pedig megerősíti ANDREAS REHBERG korábbi kutatási eredményeit, amely szerint az 1520-as évek első felében Róma szerepe a papszentelések vonatkozásában nem csökkent.

A kötelezően előírt szentelési vizsgán, amelyre a promóciót közvetlenül megelőző napokban került sor, a kamarás által kijelölt *examinator* ellenőrizte a jelöltek által bemutatott iratok hitelességét, a magasabb rendeket felvenni kívánók esetében a javadalom tényleges birtoklását, az esetlegesen felmerülő akadályokat, valamint természetesen a jelölt erkölcsait és felkészültségét. A szentelési engedélyek jelöltekre vonatkozó elegendő és alkalmas (*sufficiens et ydoneus repertus fueris*) kitétele a következőket foglalta magában: törvényes életkor és származás, testi épség, jó erkölcsök, megfelelő felkészültség, a *subdiaconatus*tól kezdődően pedig ezek – a szerzetesek kivételével – kiegészültek a megélhetést biztosító javadalom birtoklásának kötelezettségével. E kritériumok közül a pápai udvarban az életkor, a morál és a javadalom ellenőrzése korántsem volt egyszerű feladat, hiszen a messzi vidékről érkező, ismeretlen klerikusok elhallgathatták a felmerülő akadályokat. Erről tanúskodnak a szentelést követően, utólag a Penitenciária hivatalához benyújtott abszolúciós kérelmek.

A 14. századra kialakult egységes kánonjogi norma alapján az egyes fokozatok esetében az alsó korhatár a következőképpen alakult: *prima tonsura* – 7., *quatuor minores* – 14., *subdiaconatus* – 18., *diaconatus* – 20., *presbiteratus* – 25., *episcopatus* – 30. betöltött életév. Az ismert adatok alapján a szentelendő jelentős része éppen az áldozópapi fokozat felvétele kapcsán felmerült korhiány miatt fordult a legfőbb kegyelemosztó hivatalhoz. Általában az előírtnál egy-két, néhány esetben három évvel az előírt életkor betöltése előtt kívánták felszenteltetni magukat, amelyhez szinte kivétel nélkül meg is kapták az engedélyt. 1461-től kezdődően ilyen esetekben az Apostoli Kamara is felmentést adhatott. Mivel a Kamara, később pedig a Vikáriátus által szervezett promóciókon résztvevő magyarokkal kapcsolatos forrásaink nem tartalmazzak a szentelendő életkorára vonatkozó adatokat, arra következtettem, hogy e téren valószínűleg nem volt hiányosság, illetőleg, amennyiben a jelöltek a törvényes életkor betöltése előtt kívánták pappá szenteltetni magukat, végső soron a kamarai vizsgálat alkalmával is beszerezhatték a szükséges engedélyt.

Hasonló a helyzet a származással kapcsolatban is. A törvénytelen származás alkalmatlanná tette az illetőt az egyházi rend felvételére, azonban a pápai Kúria legfőbb kegyelemosztó hivatalánál a *defectus natalium* makulája alól is diszpenzációt lehetett kérni. Az 1458 és 1464 között benyújtott, 3000-et meghaladó folyamodvány mindössze 1-2%-a vonatkozott Kelet-Közép-Európára, így a magyarok száma sem volt jelentős, amely egyúttal jelzi az arányokat. A

vizsgált kúriai szentelések magyar vonatkozású adatai között nem találtam törvénytelen származásra utaló adatokat, amely alapján azt valószínűsítettem, hogy a jelöltek e téren is megfeleltek az előírásoknak.

A kisebb-nagyobb deformitások alól korszakunk elején a Kancellárián, majd pedig a Penitenciárián kérhettek felmentést a klerikusi pályára készülő fiatalok. Különösen a szem és a végtagok épsége volt fontos, nem véletlen tehát, hogy a legtöbb kérelem éppen ezekkel kapcsolatos. A testi defektusok alól kizárólag olyan esetekben kaphattak diszpenzációt a jelöltek, ha a vizsgálat során biztosítottak látták, hogy a testi hiányosságban szenvedő leendő klerikus megjelenésével a hívek körében nem kelt botrányt. A vizsgált személyek közül mindössze a győri egyházmegyes Altmon Farkasnál merült fel ilyen jellegű akadály (1488). Ő jobb szemének hibája alól kért és kapott felmentést, amelyet követően felvette a kisebb rendeket. Esete azért is figyelemre méltó, mivel egyrészt a Penitenciáriára benyújtott folyamodványa is ismert, másrészt pedig szentelési bizonyítványában is feltüntették látásproblémáját.

Az egyházi rendeket felvenni kívánóknak megfelelő életvitelt kellett folytatniuk, amelynek kereteit a tízparancsolat és az egyházz jogi előírások alkották. A dolog természetéből adódóan a távolról Rómába érkezők moralitása volt a legkevésbé ellenőrizhető, következésképpen saját lelkiismeretükön múlott, hogy a szentelési akadállyal minősülő deliktumokat az illetékes hatóság előtt feltárták-e a felmentés reményében. Vizsgált klerikusaink közül Csulai Mór Ferenc váci kanonok az 1514-es Dózsa-féle megmozdulások során ragadott fegyvert, s a váci püspöki palota kertjébe törő rebellek közül több megölésében részt vett. Rómában felmentésért folyamodott, majd az abszolúciót követően az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette (1518). Paksi Orbán pedig – legalábbis elmondása szerint – földesura kényszerítette házasságra, amelyet Rómában érvénytelenítettek, ezt követően pedig pappá szentelték (1523).

A *sacros ordines* felvétele előtt a szentelendők latin olvasási és szövegértési (*legere, construere*) készségét, nyelvtani felkészültségét (*latinizzare, loqui latinis verbis*), énektudását (*cantare*) vizsgálták, továbbá számon kérték a Szentírás, a katekizmus, a hitvallás, a misekanonok és a szentségek kiszolgáltatásának ismeretét is. A lelkipásztori szolgálatot ellátóktól, így elsősorban a plébánosoktól további kompetenciákat is elvártak korszakunkban. Ezek közé tartozott a prédikáció, a halálos és a bocsánatos bűnök megkülönböztetése, a hívek tanítása, valamint a naptárhasználat. Mivel a kamarai vizsgálatokról nem maradt fent írásos dokumentáció, így mindössze két utalásból következtethetünk a kontroll szigorú voltára. A csanádi egyházmegyes Polgári Tamást jóllehet pappá szentelték Rómában, azonban a kamarás egy évre felfüggesztette az oltárszolgálat alól (1517). A szuszpenzió lejártát követően saját ordináriusa előtt kellett immár bizonyítania alkalmasságát. Néhány évvel később a veszprémi egyházmegyes Szentmártoni Mihály is „fennakadt” az ellenőrzésen, ám őt csak fél éves felfüggesztéssel sújtották (1523). Sajnos nem ismert, hogy a két személyt mely területen marasztalták el, így pusztán feltételezhető elméleti felkészültségük hiányossága.

A pápai Kúriában szentelt magyarok 35%-a esetében tüntették fel a *scolaris*, azaz az iskolás/tanuló szót. A ténylegesen iskolázottak aránya ennél azonban magasabb volt, ugyanis a klerikusként, akolitusként, alszerpapként és diakónusként érkezők esetében nem szerepel e kitétel. Több személy (pl. Győri Domokos, Kamonci Lőrinc, Gréchegyi Görgy, Bresciai Fülöp, Kassai Lőrinc, Budai Balázs, Brassói Jakab stb.) esetében a származási hely alapján következtettem iskolázottságra. Klerikusaink között találunk olyan értelmiségi foglalkozásúakat, mint például Pál fia János esztergomi jegyzőt (*notarius civitatis Strigoniensis*), akik esetében nyilvánvalónak tarthatjuk a megfelelő szintű elméleti felkészültséget. Ide sorolhatjuk a *literatus*, azaz a deák melléknevet viselő nyolc főt is. A vizsgált időszak Rómában promoveált magyarjai közül mindössze hat személy (0,8%) egyetemi tanulmányairól rendelkezünk adatokkal.

Elemzésemben arra a konklúzióra jutottam, hogy a Kárpát-medence korabeli iskolahálózatának különböző szintű (falusi, mezővárosi, városi, kolostori, káptalani, plébániai) oktatási intézményei lehetővé tették a tanulni vágyók számára a klerikus mesterség alapjainak elsajátítását. Az oktatás minősége terén lehettek regionális eltérések, sőt a különböző településtípusokon szolgáló klerikusok felkészültsége sem tekinthető homogénnek. Ugyanakkor meglehetősen leegyszerűsítő, sztereotip az a megközelítés, mely szerint a késő középkori vidéki papság általánosságban műveletlen, tudatlan lett volna. Az egyházi ordók egyes fokozatainak felvétele előtt szigorúan ellenőrizték a kandidálók felkészültségét az Apostoli Kamarában. Ebből következően az a korábbi szakirodalomban már-már evidenciává merevedő állítás, amely szerint a pápai Kúria hanyagsága központi szerepet játszott volna a késő középkori papság képzetlenségében, egyáltalán nem tartható. A hívek lelkipásztorokkal szembeni elvárása a 15–16. század fordulóján megváltozott, melynek következtében a gyakorlati ismeretek (szertartások) mellett a papok elméleti felkészültségét (prédikáció) is éppolyan fontosnak tartották: mindkét területen kompetens klerikusokat igényeltek. Míg a 15. századi reformjavaslatok elsősorban a praxisra fókuszáltak, addig a humanista papi ideált megfogalmazó szerzők, valamint a hitújítók elsősorban a papok intellektuális képességeire, mindenek előtt az igehirdetésre koncentráltak. Egyetérthetünk tehát ERICH MEUTHENNEL, akinek nézete szerint voltaképpen nem a korabeli klérus képzetlensége, hanem téves irányú képzettsége (*Fehlbildung*) állt a 16. századi viták keresztútjában.

Az egyházi javadalmak megoszlását tekintve igen változatos kép tárul elénk. 220 fő nem rendelkezett stallummal, amely az alsóbb rendek esetében magától értetődőnek számított. Az említett javadalomnélküliek túlnyomó többségét (84%) valóban csak az első tonzúrára, illetőleg a kisebb ordókra mozdították elő (*promovere*). 35 fő azonban úgy vette fel a három magasabb rendet, hogy a kamarai jegyzők egyáltalán nem tüntettek fel nevük mellett egyházi javadalmat, illetve egyéb bevételt biztosító forrást. Közülük 29 klerikust alszerpappá, nyolcat diakónussá, hatot pedig áldozópappá szenteltek. Négy presbiter esetében sikerült kimutatnom, hogy beneficiumuk valószínűleg a kamarai jegyzők hanyagsága miatt nem került dokumentálásra.

A beneficiumok széles repertoárját találjuk a magyarok neve mellett. A legnépesebb csoportokat az oltárjavadalmasok és kápolnaigazgatók (267), valamint a plébánosok és a plébániaegyház igazgatók (222) alkotják. Őket jelentős lemaradással a szerzetesek (10), a kanonokok és prebendáriusok (7–7), püspökök (5) követik, de találunk sekrestyést, iskolamestert és kántort is közöttük. Két olyan személy is az Örök Városban vette fel a szent rendet, akik számára nem egy-egy egyházi beneficium biztosított megélhetési forrást. A salzburgi egyházmegyes Philippus Scharthoffer például monyorókeréki Erdődy Péter királyi kamarástól kapott ellátást (*perpetuus attitulus ad mensam illustri domini*), s ő felszentelését követően vélhetőleg a gróf káplánjaként szolgált. A javadalmasok többsége vidéki templomokban, kápolnában szolgált, legnagyobb részük egy-egy faluban, illetve mezővárosban működött, következésképpen az egyházi társadalom alsó rétegéhez tartoztak.

Analízisem során természetesen a hamis, vagy színlelt javadalomra (*ad fictum titulum*) történő szentelések problematikáját sem hagyhattam figyelmen kívül. ERDÉLYI GABRIELLA az Apostoli Penitenciária hivatalához benyújtott magyar vonatkozású bejegyzéseket elemezve fogalmazta meg hipotézisét, amely szerint a késő középkori Magyarországon kimutatható javadalomnélküli papok jelentős hányada Rómában ily módon szenteltette magát pappá. A nemzetközi kutatások, elsősorban LUDWIG SCHMUGGE eredményeit figyelembe véve azonban úgy tűnik, hogy az 1491 és 1503 között tapasztalható hamis javadalmakkal történő visszaélések kapcsán tapasztalható „szupplikációs boom” kevésbé érintette Európa keleti felét. Az 1500-ban regisztrált folyamodványok például mindössze 0,62%-a, összesen két eset volt magyar vonatkozású. A

kérvényezők túlnyomórészt a francia, valamint a nyugat- és délnémet egyházmegyéből érkeztek, ahol különösen nagy volt a rivalizálás az egyházi állásokért. Ezek alapján pedig arra következtettem, hogy a *Camera Apostolica* joghatósága alá tartozó ordinációk fokozott ellenőrzése, majd pedig az 1500-as évek elején meginduló, a szenteléseket is érintő kúriai reformok e téren bevezetett szigorítása következtében a hamis titulussal próbálkozók közül csak kevesen juthattak át a szűrőn. Noha biztosan akadtak ügyeskedők, ám a rigorózan szabályozott procedúra, az ehhez kapcsolódó költségek, valamint a hosszú utazással járó kiadások a többség számára vélhetőleg kellő visszatartó erőt jelentettek az effajta csalásoktól. Feltételezésem szerint a Kamara által pappá szentelt klerikusaink valós javadalommal s ebből származó rendszeres jövedelemmel rendelkeztek. Mindezt alátámasztja a Penitenciária hivatalánál 1500 és 1524 között a *De promotis et promovendis* kategóriában rögzített magyar kérvények megoszlása is, ugyanis a 122 folyamodvány közül mindössze ötöt (4,1%) nyújtottak be hamis titulus miatt.

A kamarai ellenőrzések mellett egy másik kontrollnak is alávetették a Római Kúriában szentelt klerikusokat, ugyanis promóciójukat követően saját ordináriusuknál kellett jelentkezniük, s csak az ottani vizsgálat lefolytatása után kaphattak engedélyt a lelkipásztori szolgálatra. A *Curia Romanában* felszentelteket korszakunkban tehát két ízben is szigorú ellenőrzés alá vetették, mai fogalomhasználatnál élve a minőségbiztosítás megfelelően működött. Szerencsés módon az erre vonatkozó normatív jogi előírásokon túl, az esztergomi egyházmegye területéről rendelkezünk az *in partibus* végzett vizsgálatokra vonatkozó tényleges adatokkal. Az Erdődy család levéltárában bukkanunk Necpáli János papszentelési bizonyítványára, amely a következőkről tájékoztat. 1498 júniusában a szentgyörgyi altarista bemutatta római szentelési okmányát az esztergomi érsek vikáriusának, Tommaso Amadei kánonjogi doktornak. Miután az újonnan elvégzett vizsgálat alkalmával is mindent rendben találtak nála, a vikárius hozzájárult János első miséjének bemutatásához és szolgálatba állásához. Engedélyét a *formata* jobb alsó részén saját pecsétje alatt írásban is rögzítette. A közelmúltban közreadott Nyási-formuláskönyv is megőrzött egy hasonló adatot. Ugyancsak az említett Tommaso hivatalviselése alatt az egyik Rómában promoteált felkészültségével nem voltak megelégedve (*minus doctum et insufficientem esse*) Esztergomban, ezért egy év felfüggesztést kapott. Minden bizonnyal más egyházmegyékben is hasonló módon járhattak el korszakunkban. Összességében tehát úgy vélem, hogy éppen a kettős kontroll alkalmazása által az Apostoli Kamara ellenőrzése alatt lefolyt kúriai szentelések nem árasztották el a részegyházakat alkalmatlan papsággal.

A kánonjogi előírások értelmében klerikusszentelésre Rómában és a részegyházakban egyaránt évente hat időpontban, a négy kántorböjti időszak (*sabbati quatuor temporum*) mellett a nagyböjt ötödik szombatján, valamint húsvét vigíliáján kerülhetett sor. Ekkor tartották a tömeges, úgynevezett általános szentelési szertartásokat (*ordines/ordinationes generales*), amelyek időpontja tehát a kandidálók számára is előre ismert volt. Nem véletlen tehát, hogy a vizsgált magyar klerikusok többsége, összesen 535 személy (72%) ezen alkalmakkor vette fel az egyházi rend egyes fokozatait.

Az előírt időpontokon kívül (*extra tempora a iure statuta*) is lehetőség nyílt kúriai promócióra, amelyet a Kancelláriához benyújtott folyamodvány alapján kaphattak meg a szentelendők. Noha már a tanulmányozott korszak elejétől megfigyelhető a magyarok körében is az *extra tempora* szentelések jelensége, azonban egészen 1487-ig ezek csupán eseti jelleggel fordultak elő. Az ezt követő időszakban viszont az ilyen jellegű promóciók domináltak, amely bizonyos fokú összefüggést mutat a magyarok körében tapasztalható római szentelési dömpinggel. E tendenciát nézetem szerint leginkább azzal indokolhatjuk, hogy a kamarai ordinációkon résztvevők jelentős része római tartózkodásának időtartamát kívánta minimalizálni.

A tavaszi hónapokban szentelték a legtöbb magyart. A hónapok tekintetében március áll az első helyen (43,4%), majd április (31,5%), végül pedig jelentős lemaradással május (7,7%) következik. E megoszlás a szentelési időpontok tekintetében a teljes korszak 82,6%-át teszi ki. Mindez teljesen illeszkedik a magyar zarándokokra vonatkozó adatokhoz, ugyanis a Kárpát-medencéből útra kelő peregrinusok közül a legtöbben úgyszintén tavasszal, döntően a húsvéti időszakban keresték fel Péter és Pál apostolok küszöbét.

A kúriai promóciók helyszínét elsődlegesen az *ubi papa, ibi Roma* elv határozta meg, következésképpen abban a városban került a szentelésekre a sor, ahol a pápai udvar huzamosabb ideig tartózkodott. Összesen 709 fő esetében ismert a promóció pontos helye (95,4%), amely 761 alkalmat jelent. A két szám közti eltérés abból adódik, hogy voltak olyanok (pl. Brassói Mátyás, Szerdahelyi István), akik különböző templomokban vették fel az egyes fokozatokat.

Firenzében összesen 13 főt szenteltek 1434 és 1442 között, közülük négy főt a domonkosok *Santa Maria Novella* bazilikájában. Bolognában mindössze két magyar klerikust szenteltek (1437). A római promóciók helyszínei közül 38 szakrális épület ismert. A legtöbb szentelésre a vatikáni bazilikában, annak közvetlen közelében, illetve a *Borgo* kerületben került sor. Nyolc magyar a Szent Péter-bazilika szomszédságában lévő magyar nemzeti templomban (*ecclesia sancti Stephani de Ungaris*) vett részt általános szentelésen (1493). A Borgo mellett a város korabeli fontos centrumai, a *Trasevere*, a *Ponte* és a *Parione* városnegyed templomai is frekvenciáltak voltak a magyarok szentelése kapcsán. Közülük az utóbbi városrészben működő Szent Pantaleon plébániatemplom emelkedik ki, ahol összesen 157 magyart szenteltek a 15. század végén. Kutatásaim arról győzték meg, hogy az egyes templomok kiválasztásában az ordinátorok játszották a főszerepet. Őt prelátus kapcsán ez kétségtelen, ugyanis ők esetenként saját lakóhelyük kápolnájában is végeztek ordinációkat. Antal bagnoreai püspök alkalmanként például a Trastevere kerületben lévő Szent Jakab-templom melletti lakásán (*in capella sue habitationis apud ecclesiam sancti Iacobi in Septimiano de Urbe regionis Transtyberim*) szentelt.

A magyarok kúriai szentelése 41 főpap közreműködésével valósult meg, akik összesen 384 promóciós napon fogadták klerikusainkat. Az ordinátorok többsége (68%) tehát a magyarok szentelése kapcsán mindössze epizód szerepet játszott. A két legfoglalkoztatottabb prelátus egykori honfitársaink szentelése során Péter Pál szentágotai és Józsa ascoli püspök volt. Előbbi 91, utóbbi 61 napon mutatható ki a magyarok részvételével lezajlott szertartásokon. A képzeletbeli dobogó harmadik fokára Vince otocsáci püspök kerül 43 promóciós nappal, majd őt jelentős lemaradással követi Jakab cervicai, később lombardi (24), Gábor ajaccói (22) és Radulf città di castellói (19) püspök.

A kúriai szenteléseket végző prelátusok munkáját a *Camera Apostolica* hivatala ellentételezte. A pápaság bevételeit és kiadásait tartalmazó *Introitus et Exitus* regisztersorozat köteteiben az első adat Radulf Città di Castello püspökére vonatkozik, akinek hat, majd nyolc forint havi járandóságot (*pro sua provisione presentis mensis*) utaltak ki. A feldolgozott további adatok alapján úgy tűnik, hogy a 15. század közepétől a kúriai ordinációkat végző főpapok rendszeres jövedelemhez jutottak munkájukért. Mindez pedig azért is jelentős megállapítás, mert kiegészíti egyrésről GUERRINO PELICCIA 16. századra, másrészt pedig JUSSI HANSKA II. PÁL pontifikátusára súlypontosító kutatásaiból származó ismereteinket. Habár az 1440-es évektől a szenteléseket végzők egyikét sem nevezték forrásaink a Kúria hivatalos ordinátorának, ám ennek ellenére mindezt joggal feltételezhetjük. Valamennyien a pápai udvartartás tagjai közé tartoztak, Rómában rezideáltak, többségük kimutathatóan állandó kiutalást kapott a Kamarától. Úgy tűnik, továbbá, hogy Città di Castello püspökségének jövedelmét 1441 és

1474 között a kúriai ordináriusok javadalmazására fordították. Szintén összefüggés mutatható ki a pápai sekrestye valamint a kápolna és az ordinátori tevékenység között.

A vizsgált személyek közül a legtöbben (332 fő) az első tonzúrárt, míg 304 fő a kisebb rendeket vette fel; 505 klerikust *subdiaconussá*, 416 főt *diaconussá*, 418 személyt pedig presbiterré szenteltek. A legtöbb alkalommal a három magasabb fokozat, az úgynevezett *sacros ordines* felvételére került sor, mindez pedig arra utal, hogy a távoli Kárpát-medencéből elsősorban a magasabb rendekért volt érdemes útra kelni. A kúriai szentelés kevésbé volt gyakori a magyar főpapok körében, a vizsgált időszakban ugyanis mindössze öt fő esetében került erre sor.

Tovább árnyalja a képet, ha szemügyre vesszük azt is, hogy a vizsgált személyek között miként alakult a Kúriában felvett legmagasabb ordók aránya. Mindez azért sem mellőzhető szempont, mivel sokan az egyházi rendek több grádusát is felvették egymást követően. 45 fő csak az első tonzúra, 151 személy pedig mindössze a kisebb rendek felvételére érkezett. 110 fő számára a *subdiaconatus*, míg 14 klerikusnak a *diaconatus* jelentette a legmagasabb fokozatot. Ezen adatsorok nyomán a szent rendeket és a püspöki ordót felvevők megoszlása megközelíti a 74%-ot! Az áldozópapokat vizsgálva a legtöbb illető, összesen 198 fő (47,3%) a három magasabb fokozatot, 155-en (37%) az első tonzúrártól, 41 személy (9,8%) pedig a kisebb rendektől kezdődően valamennyi grádust a Római Kúriában vette fel. Szintén pappá szenteltek 21 diakónusként (5%), valamint három alszerpapként (0,7%) érkező személyt.

Amikor LUKCSICS PÁL tanulmányát olvasva, első alkalommal szembesültem a 15. századi magyarok római szentelési turizmusával, elsőként az indíttatásuk keltette fel érdeklődésemet. Vajon mi vezethette a távoli Kárpát-medence több száz klerikusát a 15. század második harmadában arra, hogy egészen Rómáig utazzanak promóciójuk érdekében? LUKCSICS a szupplikációk alapján végzett kutatásai nyomán több lehetséges indokot felsorolt, így például a szentelések általános túlszabályozását, amelyek közül a zarándoklatot tartotta a legfőbb motivációs tényezőnek. Egyúttal azt is jelezte, hogy a kérdés tisztázása további vizsgálatokat igényel. ERDÉLYI GABRIELLA a kúriai szentelések római peregrinációkkal történő összefüggését nem tartotta kielégítő válasznak, s ő mindenekelőtt a javadalommal nem rendelkező csalókat kereste a kúriai szentelendők között. Ami a motivációs faktorokat illeti, előjáróban két fontos tényezőt szükséges kiemelni. Egyrészt nagyon kevés információval rendelkezünk a jelöltek tényleges indítékairól, következésképpen a Rómában szentelt külhoni klerikusok jelentős részénél mindössze a lehetséges okokat kereshetjük, feltételezésekre hagyatkozhatunk. Másrészt pedig azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy késő középkori kúriai szentelések hátterében számos ok, sok esetben egy összetett motívumrendszer tapintható ki.

A kortárs külföldi forrásokban lépten-nyomon felbukkanó nagyszámú magyar zarándok között kétségtelenül kúriai szenteléseken résztvevők is voltak. Közéjük tartozott az a hét különböző egyházmegyéből érkező 18 magyar akolitus is, akik 1429 februárjában keresték fel az apostolfejedelmek küszöbét, s ezen alkalom során egyúttal a magasabb egyházi ordókat is fel kívánták venni. Folyamodványukban utazásuk indítékaként az áhítatot és a zarándoklást (*causa devotionis et peregrinationis*) nevezték meg. Mindez kétségtelenné teszi, hogy a vélhetőleg első római utazásuk elsődleges mozgatórugója valóban az apostolfejedelmek sírjának felkeresése lehetett. Hasonlóképpen a zarándokprogramok elvégzését valószínűsíthetjük azon klerikusaink esetében, akik megközelítőleg két hétig tartózkodtak az *Urbs Aeternában*.

A gyorsított eljárás, azaz *extra tempora* promóció lehetett a római szentelési turizmus egyik legfontosabb mozgatórugója, legalábbis a 15. század végétől. LAKATOS BÁLINT legfrissebb kutatásai nyomán ismert, hogy a 16. század húszas éveinek elején gyakorlatilag valamennyi magyar szentelendő erre az okra hivatkozott. Például 1523.

március 27. és 31. között egy 12 fős magyar csoport szentelési kérvényeit dokumentálták a Datárián, a következő napokban pedig sor is került promóciójukra. Közülük tíz fő az egymást követő három napon, március 1. és április 2. között valamennyi grádust felvette.

Számos olyan esetről tudósítanak forrásaink, amikor sem a helyi püspök, sem pedig helynöke nem tartózkodott székhelyén, esetleg akadályoztatva voltak, a püspöki méltóság hosszabb ideig betöltetlen maradt, illetve a helyi *ordinarius* csak nagyon ritkán tartott az egyházmegyében általános szenteléseket. 1436 februárjában 11 zágrábi egyházmegyés klerikus kapott az Apostoli Kamara vezetőjétől engedélyt arra, hogy a zágrábi püspöki szék üresedése miatt bármely katolikus főpap felszentelhesse őket. Két évvel később, összesen 22 magyar és két külföldi klerikus nyújtott be folyamodványt az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyben az előzőhöz hasonló felhatalmazást kértek; mindezt azzal indokolták, hogy saját ordináriusuk csak ritkán tart papszentelést (*raro ordines celebrant*).

A kandidálóknál, amint láthattuk felmerülhettek olyan problémák, hiányosságok, illetve a kánonjogi előírásokkal szemben elkövetett vétségek, amelyek szabálytalan állapotot, s ebből következőleg szentelési akadályt eredményezhettek. Az ezek alóli felmentésért személyesen szupplikálók az esetek túlnyomó részében valószínűleg a Kúriában szenteltették fel magukat. Vizsgált klerikusaink közül mindössze Altmon Farkas példájára hivatkozhatunk, aki szemproblémája alól kért felmentést, majd az engedély birtokában promóciójára is sor került.

A rövidebb-hosszabb ideig életvitel-szerűen Rómában élők számára magától értetődő megoldásként kínálkozott a kúriai ordináció lehetősége. Közéjük tartozott Kutasi Tamás vasvári prépost is, ráadásul az ő szentelésének hátterében egy összetett motívumrendszer figyelhetünk meg. Ő az esztergomi káptalan kúriai tizedperének egyik képviselőjeként érkezett a Tevere partjára, s római tartózkodása 1453 augusztusától egészen 1457 márciusáig kimutatható. Ez idő alatt a város egyik egyetemén felsőfokú tanulmányokat is folytatott, valamint 1455 tavaszán felvette a három nagyobb rendet is.

Praktikus megoldásnak számított, ha a hosszú útra vállalkozók több kúriai ügyet kívántak egyidejűleg elintézni. Három főpap, Döbrentei Himfi Tamás zágrábi, Váci Pál argyasi, valamint György bodonyi püspök például kúriai ordinációját megelőzően személyesen vállalt kötelezettséget a kinevezési illeték, azaz a *servitium commune* megfizetésére az Apostoli Kamarában.

Az előzőekben felsoroltak mellett azonban előfordultak különböző visszaélések is, amelyek a 15. század elejétől élénken foglalkoztatták a teológusokat, kánonjogászokat, s e káros jelenséget a pápák is igyekeztek több-kevesebb sikerrel orvosolni. A római utazás egyik mozgatórugójaként említhetjük például a megfelelő képzettség hiányát, a morális gondokat, illetőleg a személyes ellentétet, amelyek következtében a jelöltet a helyi ordinárius nem volt hajlandó felszentelni.

A túlkapások közé tartozott a színlelt javadalmak esete is, amint az előzőekben említettem. A távoli Magyar Királyságból hosszú, nem egyszer veszélyes és költséges út vezetett Rómába, ezért véleményem szerint nagyon kevesen vállalhatták a csalások napfényre kerülésének kockázatát.

A római szentelés gyakorlata a késő középkor általános jelenségének számított a nyugati kereszténység, így a Magyar Királyság területén is. A Kúriában felszentelt magyarok mindössze néhány százalékát alkották a hazai klérusnak, tehát korántsem tartathatjuk a kúriai promóciókat magyar szempontból tömegjelenségnek. A római szentelés közkeletű gyakorlatnak számított a hazai egyháziak körében is, amely például néhány soproni polgár végrendeletében is tetten érhető. Mindez pedig arra hívja fel a figyelmet,

hogy nem szükségszerű valamennyi kúriai ordináció háttérében a devóción túlmutató indokok után kutatnunk.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a késő középkorban a magyarok különböző indítékoktól vezérelve, ám folyamatosan jelen voltak a római Kúriában sorra kerülő klerikusszenteléseken. Magától értetődően számuk jelentősen elmaradt a német, a francia, az ibériai és az itáliai régiókból érkezőkétől. Mindazonáltal a magyarok „szentelési turizmusa” is fontos részét alkotta a vizsgált korszak magyar–szentszéki kapcsolatainak.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN KÖZZÉTETT PUBLIKÁCIÓK

- Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén, Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. Században, szerk. VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR, (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII), Pécs 2017, 51–104.
- Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában. *Pontes* 1. (2018) 95–114.
- „Ad omnes sacros ordines promoveri”. Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban. *Arrabona* 53–56. (2015–2018) 77–144.
- A Délvidékről az Örök Városba. Csanádi egyházmegyések kúriai szentelési ügyei (1442–1517). In: *Urbs, Civitas, Universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*. Főszerk. PAPP SÁNDOR, szerk. KORDÉ ZOLTÁN és TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ. (Fontes et Libri 1.) Szeged, 2018. 94–110.
- A magyar medievisztika egy kevésbé ismert forrása. A Libri formatarum és bejegyzései. In: *Laborator Assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése*. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM, SOMORJAI GABI. Budapest, 2019. 149–166.
- Magyarok Rómában Mátyás király korában. In: *Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia 3.* Szerk. BÖHM GÁBOR, CZEFERNER DÓRA, FEDELES TAMÁS. Pécs, 2019. 187–224.
- „si sint bene litterati”. Adalékok a Mátyás-kori klérus műveltségéhez. In: *Hunyadi Mátyás és kora*. Szerk. BÁRÁNY ATTILA – KAVECSÁNSZKI MÁTÉ – PÓSÁN LÁSZLÓ – TAKÁCS LEVENTE (Memoria Hungariae 12), Debrecen, 2019, 197–219.
- Magyar szentelendők a római Kúriában a késő középkorban. In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. FEDELES TAMÁS – HUNYADI ZSOLT, (Fontes et Libri 3) Debrecen – Szeged, 2019. 152–166.
- Ungarische Weihekandidaten in *Curia Romana* im späten Mittelalter. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* X. (2019) 121–136.
- Az idegen papokat ne engedjék misézni. Adalék az esztergomi egyházmegye középkori minőségbiztosításához. *Egyháztörténeti Szemle* 20 (2019):4. 23–28.
- Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungaricae (1426–1523) ex Libris formatarum Camerae Apostolicae collecta. Magyar klerikusszentelések a római Kúriában. A Camera Apostolica Libri formatarum kötetinek magyar vonatkozású bejegyzései (1426–1523) (sajtó alatt)